

УДК 338.242

Єгорова Н.В.

канд. економ. наук, доцент

Національний технічний університет України «КПІ»

БАНКРУТСТВО В АКТИВНОМУ АНТИКРИЗОВОМУ УПРАВЛІННІ

BANKRUPTCY IN ACTIVE CRISIS MANAGEMENT

У статті розглянуто концепція активного антикризового управління. Приведена порівняльна характеристика активного та проактивного антикризового управління. Визначено, що в активному антикризовому управлінні розрізняють такі стадії розвитку кризи як: гостра переборна та непереборна, означена градація дає можливість менеджменту підприємства найбільш ефективно координувати свої подальші дії, щодо упровадження активних антикризових заходів. Для цього пропонується розглядати банкрутство як основний критерій для упровадження відповідних активних антикризових заходів. Розглянуто основні види банкрутства. Класифікація банкрутства проведена за такими критеріями як: навмисність дій певних осіб щодо доведення підприємства до процедури банкрутства (навмисне і ненавмисне банкрутство); невідповідність стану активів підприємства їх реальному змісту (реальне, фіктивне і приховане банкрутство). Крім того, встановлено, що до економічних чинників виникнення банкрутства на підприємстві додаються чинники навмисної поведінки певних осіб з метою отримання відповідних вигод, що в свою чергу призводить до спотворення фактичних даних про реальний стан підприємств та ускладнює процес упровадження антикризового управління. Доведено, що банкрутство є невід'ємним елементом ринкової економіки та виконує ряд важливих функцій. Досліджено інструментарій активного антикризового управління, а саме: санація, реструктуризація, ліквідація.

В статье рассмотрена концепция активного антикризисного управления. Приведена сравнительная характеристика активного и проактивного антикризисного управления. Определено, что в активном антикризисном управлении различают такие стадии развития кризиса как: острая преодолимая и непреодолимая, данная градация дает возможность менеджменту предприятия наиболее эффективно координировать свои дальнейшие действия по внедрению активных антикризисных мер. Для этого предлагается рассматривать банкротство как основной критерий для внедрения соответствующих активных антикризисных мер. Рассмотрены основные виды банкротства. Классификация банкротства проведена по таким критериям как: преднамеренность действий определенных лиц по доведению предприятия до процедуры банкротства (умышленное и неумышленное банкротство) несоответствие состояния активов предприятия их реальному содержанию (реальное, фиктивное и скрытое банкротство). Кроме того, установлено, что среди экономических факторов возникновения банкротства на предприятии добавляются факторы умышленного поведения определенных лиц с целью получения соответствующих выгод, что в свою очередь приводит к искажению фактических данных о реальном состоянии предприятий и усложняет процесс внедрения антикризисного управления. Доказано, что банкротство является неотъемлемым элементом рыночной экономики и выполняет ряд важных

функцій. Исследованы инструментарий активного антикризисного управления, а именно: санация, реструктуризация, ликвидация.

In this article the concept of active crisis management. The comparative characteristics of active and proactive crisis management. It was determined that the active crisis management distinguish the following stages of the crisis as acute avoidable and irresistible, this gradation enables enterprise management more effectively coordinate their next steps on implementation of active anti-crisis measures. For it is proposed to consider bankruptcy as the main criterion for the implementation of this intensive anti-crisis measures. The main types of bankruptcy. Classification of bankruptcy conducted on such criteria as: the deliberate action of certain individuals to bring businesses to bankruptcy (intentional and unintentional bankruptcy) mismatch state enterprise assets to their real content (real, fictitious bankruptcy and hidden). In addition, it was found that among the economic factors to the bankruptcy of the enterprise are added factors of intentional behaviour of certain people in order to obtain the appropriate benefits, which in turn leads to a distortion of the evidence about the real state enterprises and complicates the implementation of crisis management. It is proved that bankruptcy is an essential element of a market economy and a number of important functions. Investigated the active crisis management tools, namely reorganization, restructuring, liquidation.

Ключові слова: проактивне антикризове управління, активне антикризове управління, стадія розвитку кризи, банкрутство, санація, реструктуризація, ліквідація.

Вступ. Більшість сучасних українських підприємств знаходиться в кризовому стані, який вимагає впровадження активних антикризових заходів. Це потребує від менеджменту підприємства конкретних скоординованих дій по виходу з нього та впровадження відповідного антикризового інструментарію. Для цього необхідне чітке розуміння процесів, що протікають на даний момент на підприємстві та ідентифікація стадії розвитку кризи. У зв'язку з цим, виникає необхідність у визначенні суті концепції активного антикризового управління, на яких стадіях розвитку кризи його необхідно застосовувати та за допомогою яких фінансових процедур.

Дослідженням системи антикризового управління, а зокрема активного антикризового управління займалися багато учених – економістів, серед яких О.О.Терещенко, В.О.Василенко, А.П. Градов., А.Г. Грязнова, Г.П. Іванов, В.І. Кошкін, А.І. Дмитренко та інші. Всі вони наполягають на тому, що система антикризового управління потребує подальшого дослідження з урахуванням розвитку економічних процесів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження взаємозв'язку між такими економічними категоріями як банкрутство та активне антикризове управління. Визначення особливостей реалізації активного антикризового управління на підприємстві та його основного інструментарію.

Методологія. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, так як: системний підхід, метод аналізу та синтезу, прийоми логічного узагальнення. Теоретичною

базою дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених щодо антикризового управління підприємством.

Результати дослідження. Найбільш поширеною концепцією в антикризовому менеджменті є концепція активного антикризового управління, відмінними рисами якої є оперативність дій та значні фінансові витрати. Позаяк, в проактивному антикризовому управлінні антикризові заходи носять більш стратегічний характер, вони засновані на попереджуючих діях та досить часто, фінансові витрати, на упровадження проактивних антикризових заходів, не значні. Активне антикризове управління з погляду фінансового менеджменту класифікується як антикризове фінансове управління [9]. Це пов'язано з порушенням збалансованості фінансових відносин на підприємстві, а також з фінансовим характером антикризових заходів, що проводяться.

На етапі проактивного аналізу проводиться низка заходів що надає можливість ідентифікувати сигнал, що поступає, та заздалегідь прийняти відповідні антикризові заходи залежно від типу сигналу. Для активної моделі поведінки характерне вирішення виникаючих проблем шляхом оперативних дій, оскільки ідентифікований сильний сигнал несе явну загрозу існуванню підприємства.

По своїй суті активне антикризове управління є однією з концепцій антикризового управління. Основні задачі активного антикризового управління полягають в ідентифікації стадії розвитку кризи, діагностиці фінансового стану підприємства, а також упровадженні певних активних антикризових заходів (фінансових процедур), що спрямовані на нівелювання кризи та її наслідків на стадіях гострої переборної та непереборної кризи. На даних стадіях сигнал, що приймається, несе в собі явну загрозу банкрутства, тобто загрозу його подальшому існуванню. На наш погляд, саме загроза банкрутства є основним критерієм упровадження відповідних активних антикризових заходів.

Існують різні підходи до трактування терміна «банкрутство», при цьому особливістю будь-якого з них є оперування такими економічними категоріями як: параметри неплатоспроможності боржника, сума довга та термін прострочення його сплати [5; 7; 9]. Згідно до чинного законодавства України під банкрутством розуміється: «визнана арбітражним судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.» [3]

Необхідно розрізняти поняття “неплатоспроможність” та “банкрутство”, адже останнє є наслідком першого. Знову звернемось до чинного законодавства України, де під неплатоспроможністю розуміють – «неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після

настання встановленого рядок їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності.» [3]

На наш погляд, банкрутство є негативним наслідком кризи викликаного неефективною діяльністю підприємства по її нівелюванню, яке призводить до порушення фінансових відносин та ставить під загрозу подальше існування підприємства.

Факт банкрутства підприємства не означатиме, що збитки нестимуть тільки його власники, до інших груп можна віднести: кредиторів, партнерів, споживачів і т.п. Крім того, банкрутство є одним з чинників макроекономічної нестабільності, оскільки зменшуються податкові платежі, збільшується кількість безробітних, загалом можна стверджувати, що формується негативний ланцюговий ефект.

Згідно з науковими працями [7;9] класифікацію банкрутства можна провести за такими критеріями як:

- навмисністю дій певних осіб щодо доведення підприємства до процедури банкрутства (навмисне і ненавмисне банкрутство);

- невідповідністю стану активів підприємства їх реальному змісту (реальне, фіктивне і приховане банкрутство).

У першому випадку банкрутство може виникнути у результаті навмисних дій керівництва та власників, що пов'язано з отриманням певних вигод. Також банкрутство виникає у результаті неумисних дій, в результаті неефективної господарської діяльності. У другому випадку розрізняють:

- реальне банкрутство – активи підприємства відповідають їх реальному негативному стану. Реальне банкрутство може виникнути в результаті навмисних та ненавмисних дій.

- фіктивне банкрутство – активи підприємства не відповідають їх фактичному стану. Фіктивне банкрутство є наслідком навмисних дій групи осіб, що мають на меті банкрутство підприємства, за допомогою виведення або приховування активів. Однак, фіктивне банкрутство може бути спробою повного або часткового збереження вкладеного капіталу.

- приховане банкрутство – активи підприємства не відповідають їх фактичному стану. Даний вид банкрутства є протилежним видом фіктивного банкрутства, оскільки його метою є не припинення діяльності підприємства, а навпаки приховування інформації про реальний фінансовий стан з метою продовження його діяльності.

Фіктивне, приховане та умисне банкрутство є кримінальними злочинами, тому кваліфікаційні ознаки таких дій та відповідальність за них регламентуються кримінальним правом країни [6].

Для виявлення фактів прихованого, фіктивного та умисного банкрутства суб'єктів підприємницької діяльності та розробки пропозицій щодо запобігання цьому процесу в Україні була створена спеціальна міжвідомча робоча група з аналізу практики та справ про банкрутство [4].

Антикризове управління підприємством істотно вирізняється залежно від виду банкрутства. У разі реального банкрутства підприємство вживає всіх можливих заходів щодо виходу з кризи. В цьому разі антикризове управління має публічний характер. Якщо банкрутство приховане, фіктивне та умисне, керівники підприємства діють у власних інтересах з метою отримання економічних вигод. Тоді антикризове управління має номінальний характер.

Градація активного управління відповідно до стадії розвитку кризи дає можливість менеджменту підприємства найбільш оптимально координувати свої подальші дії.

На стадії гострої переборної кризи розрізняють кризу прибутковості та кризу ліквідності. За кризи прибутковості, коли у підприємства перманентні збитки вихолощують власний капітал і це, в свою чергу, призводить до незадовільної структури балансу, застосовують короткострокову наступальну стратегію[5;8]. Мета даної стратегії – запобігти подальшому порушенню фінансової дисципліни привести підприємство в докризовий стан.

У тому випадку, коли не вдалося запобігти кризі прибутковості, на підприємстві виникає криза ліквідності – підприємство стає неплатоспроможним, або підприємство знаходиться на межі банкрутства або його оголосили банкрутом, тоді застосовується процедура реструктуризації та/або фінансової санації.

По своїй економічній суті фінансова санація – це система фінансово – економічних, виробничо-технічних, організаційно правових та соціальних заходів, спрямованих на досягнення або відновлення платоспроможності підприємства в довгостроковому періоді. Метою санації є покриття поточних збитків та усунення причин їх виникнення, збереження або відновлення ліквідності та платоспроможності підприємства, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничого значення.

Поняття «санація» є змістовнішим та включає поняття «реструктуризація». Отже, санація включає систему заходів щодо відновлення прибутковості та конкурентоспроможності, що властиві реструктуризації, крім того й фінансові заходи, спрямовані на відновлення ліквідності та платоспроможності [9]. Чим раніше буде ухвалено рішення про проведення санації, тим у підприємства більше шансів на її успішне завершення (відновлення ліквідності та платоспроможності).

Реструктуризація це система організаційно – економічних, правових, виробничо-технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, його системи правління, форм власності, організаційно – правових форм, які здатні відновити прибутковість, конкурентоспроможність та ефективність виробництва [9]. В основному реструктуризація підприємства спрямована на подолання причин стратегічної кризи та кризи прибутковості. Основні види реструктуризації представлені на рис.1.

У разі, коли під час аналізу фінансового стану підприємства приймається рішення о недоцільності проведення санаційних заходів (втрачено виробничий потенціал, існує незадовільна структура балансу і т. п.) – говорять про гостру непереборну кризу. На даній стадії, коли кризовий стан не сумісний з подальшим існуванням підприємства ухвалюється рішення про ліквідацію господарюючого суб'єкта. Згідно чинного законодавства існує два види ліквідації [3]:

— добровільна ліквідація – це процедура ліквідації неплатоспроможного підприємства, яка здійснюється без залучення судових органів на підставі вирішення власників або угоди складеного між власниками даного підприємства та кредиторами й під контролем кредиторів;

— примусова ліквідація - це процедура ліквідації неплатоспроможного підприємства, яка здійснюється за рішенням арбітражного суду (як правило, в процесі реалізації справи про банкрутство).

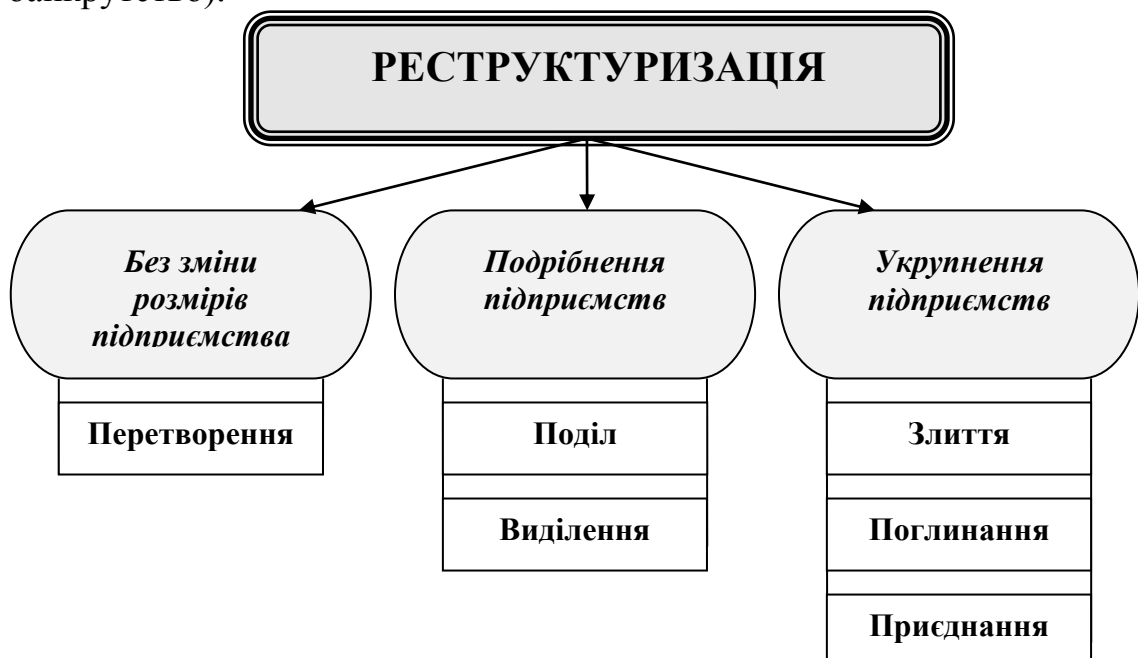

Рис. 1. Види корпоративної реструктуризації підприємства [9]

Процедура ліквідації підприємства складається з певних етапів, за допомогою, яких ухвалюється рішення про відміну реєстрації та означене підприємство позбавляється статусу юридичної особи. Позбавлення підприємства такого статусу є підставою для його виключення з Державного реєстру підприємств. Протягом десяти днів дана інформація відсилається в органи статистики, державної податкової служби. Життєвий цикл підприємства закінчено.

Таким чином, активні антикризові заходи, що упроваджуються підприємством, такі як реструктуризація, фінансова санація та ліквідація складають основний інструментарій активного антикризового управління, основним завданням якого є подолання кризової ситуації найбільш ефективним способом. Навіть ухвалення рішення про ліквідацію підприємства, у ряді випадків, є оптимальним рішенням.

Необхідно відзначити той факт, що розвиток інституту банкрутства в умовах ринкової економіки є стратегічно важливим, заперечення факту банкрутства, як негативного кризового явища лише посилює економічну ситуацію, оскільки банкрутство є невід'ємним явищем в ринковій економіці та виконує ряд важливих функцій. До таких можна віднести [7;8]:

- регулювання розвитку ринку. За допомогою банкрутства ринок позбавляється від підприємств, їх неефективної та неконкурентної діяльності. Це дає можливість захистити інші підприємства від «недобросовісних» партнерів робота з якими, призводить до значних фінансових втрат та іноді ставить під загрозу їх подальше існування. Крім того, ліквідація таких підприємств спрощує конкурентну боротьбу у пошуках джерел фінансування поточної діяльності;
- стимулювання підприємства в ефективному веденні своєї господарської діяльності, ухваленні оптимальних рішень, удосконаленні форм та методів управління;
- забезпечення рівних прав, обов'язків та відповідальності суб'єктів господарювання незалежно від їх організаційно – правової форми, розміру та форми власності. Крім того, головним під час реалізації даної функції повинна бути справедливність прав, як боржника, так і кредитора. Це відноситься й до справедливого розподілу грошових коштів отриманих від реалізації майна боржника, встановлення першочерговості сплати зобов'язань. Першочерговість виплат встановлюється законодавчо виходячи з принципу захисту прав окремих кредиторів (держави, працівників, кредитори вимоги, яких захищені заставним зобов'язанням);
- створення необхідних умов для збереження та відновлення діяльності підприємства за умов доцільності. Реалізація цієї функції повинна здійснюватися не тільки на державному рівні, але й на рівні тих

підприємств, що надають підтримку під час упровадження заходів реорганізації (фінансова допомога, відстрочення платежів, списання боргів і т.п.).

Під час аналізу результатів діяльності вітчизняних підприємств за період 2008 – 2011рр. та 9 місяців 2012р. зроблено висновок, що кількість збиткових підприємств, тобто підприємств, які знаходяться на стадії гострої кризи, не дивлячись на певні зрушення – дуже значна (рис. 2).

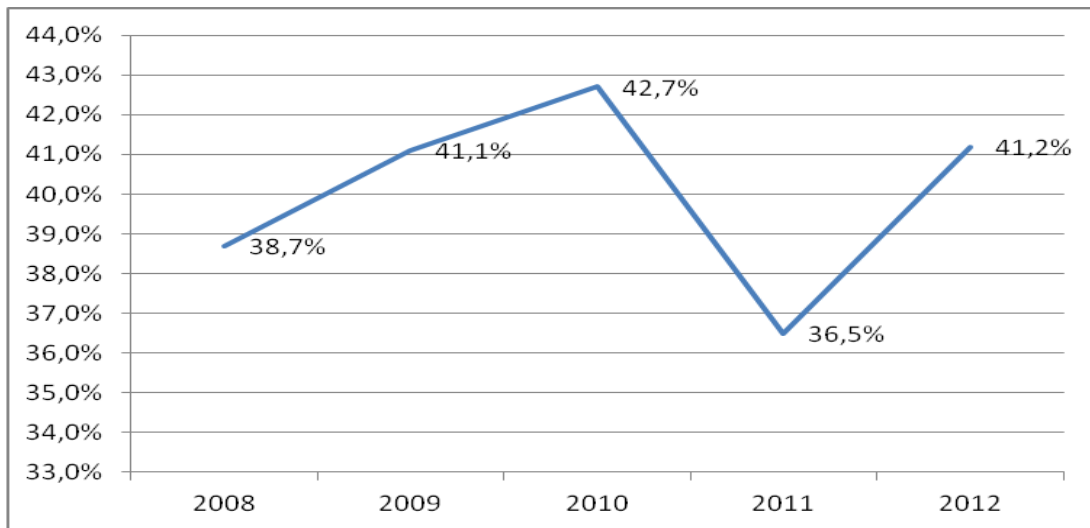

Рис. 2. Структурна вага підприємств, що отримали збиток за 2008 – 2011рр. та 9 місяців 2012р., % [2]

Вищезначене накладає на активне антикризове управління ряд зобов'язань по ефективному виведенню підприємства з кризи. Крім того, активні антикризові заходи повинні відповідати рівню економічного розвитку, а стадії активного управління формувати оптимальний закінчений процес.

Висновки. Концепція активного антикризового управління займає вагоме місце в системі антикризового управління, оскільки вимагає оперативного втручання в кризову ситуацію. Аналіз результатів діяльності вітчизняних підприємств підтверджує той факт, що не дивлячись на певні зрушення в їх структурі, кількість підприємств на стадії гострої кризи, дуже значна. Саме тому, дослідження певних аспектів активного антикризового управління дає можливість менеджменту підприємства розробити декілька сценаріїв упровадження активних антикризових заходів з урахуванням стадії розвитку кризи.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розширенні економічного змісту категорії «банкрутство» в активному антикризовому управлінні, через це пропонується розглядати його як основний критерій упровадження активних антикризових заходів.

Розгляд форм банкрутства, що існують на сьогоднішній момент, ускладнює процес антикризового управління, оскільки до економічних чинників його виникнення додаються чинники навмисної поведінки певних осіб з метою отримання відповідних вигод, що в свою чергу призводить до спотворення фактичних даних про реальний стан підприємств.

Розглянуті фінансові заходи такі як: реорганізація, санація та ліквідація – є сучасним інструментарієм активного антикризового управління. Кожен з зазначених заходів виконує функції по нівелюванню кризової ситуації. Реорганізація та фінансова санація виконують функції відновлення прибутковості, конкурентоспроможності, платоспроможності та ліквідності. Ліквідація – як результат проведення активної антикризової програми, крім регулюючої та стимулюючої функцій виконує захисну функцію прав всіх учасників процедури ліквідації. Отже, на сучасному етапі господарювання активне антикризове управління дозволяє підприємству вибрати найбільш ефективну фінансову процедуру нівелювання кризової ситуації.

Результати даного дослідження мають як практичне так і теоретичне значення, оскільки можуть бути використані для підвищення ефективності антикризового управління на підприємстві, а також для подальших досліджень проблем упровадження активного антикризового управління на підприємствах України.

Література:

1. Ананькина Е. А. Контроллинг как инструмент управления предприятием / [Е. А. Ананькина, С. В. Данилочкин, Н. Г. Данилочкина и др.] ; ред. Н. Г. Данилочкина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 279 с.
2. Державний комітет статистики [Електронний ресурс] // Офіційний сайт.– Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/Noviny/new_u.html.
3. Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" № 2343-ХІІ від 14.05.92 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: [www. rada. kiev. ua](http://www.rada.kiev.ua)
4. Законы Украины [Електронний ресурс] // Информационно-правовой портал. – Режим доступа: <http://www.uazakon.com/document/spart15/inx15644.htm>
5. Ковалев В. В. Анализ финансового состояния и прогнозирование банкротства / В. В. Ковалев. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та экономики и финансов, 1994. – 168 с.
6. Кримінальний кодекс України. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001, №: 25–26. – Ст. 131.
7. Лігоненко Л. О. Антрикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л. О. Лігоненко. – К., 2000. – 390 с.
8. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 268 с.

9. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посіб. / О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2000. – 412 с.